

Adam Knura

Konserwacja zabytków papierowych Działu Historii Muzeum w Raciborzu w latach 2010–2014

Rocznik Muzeum "Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie" 3, 187-194

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konserwacja zabytków papierowych Działu Historii Muzeum w Raciborzu w latach 2010–2014

Adam Knura

Muzeum w Raciborzu

Muzeum w Raciborzu liczy sobie prawie 90 lat, zostało otwarte 4 grudnia 1927 roku¹. Obecnie zabytki gromadzone są w czterech działach merytorycznych: Archeologii, Etnografii, Historii oraz Sztuki i Rzemiosła Artystycznego. W Dziale Historii raciborskiego muzeum znajduje się prawie 9000 zabytków. Kolekcja ta gromadzona jest sukcesywnie od momentu ponownego otwarcia Muzeum po II wojnie światowej aż po dzień dzisiejszy. Niewielką jej część stanowią obiekty z przedwojennego, niemieckiego muzeum (m.in. militaria i starodruki), jednak większość to nabytki, przekazy i dary z ostatnich 20 lat. Mniej więcej połowa zabytków z Działu ma podłoże papierowe. Wśród nich dużą grupę stanowią dokumenty, czasopisma, druki okolicznościowe z przełomu XIX i XX wieku, w którym papier pozyskiwany ze ścieru drzewnego miał charakter kwaśny, co dramatycznie katalizuje proces jego starzenia się i destrukcji. Dbałość o ich stan zachowania stała się jednym z najpilniejszych zadań Działu w ostatnim czasie.

Muzeum w Raciborzu nie posiada własnej pracowni konserwatorskiej, jednak od około dziesięciu lat, rokrocznie, przekazywana jest do specjalistycznych warsztatów pewna liczba zabytków papierowych w celu poddania pełnej konserwacji. W latach 2009–2014 wyniosła 75 obiektów, a większość z nich trafiła do pracowni Katarzyny Wawrzyniak-Łukasiewicz z Gostynia.

■ 1 P. Newerla, *Dzieje Raciborza i jego dzielnic*, Racibórz 2008, s. 137.

Zbiór można podzielić na kilka grup. Pierwszą stanowi 26 sztuk czasopiśm z lat 1874–1939, w zdecydowanej większości ukazujących się w Raciborzu („Nowiny Raciborskie”, „Dziennik Raciborski”, „Oberschlesischer Anzeiger”) bądź w innych śląskich miastach (katowicki „Górnoślązak”, opolskie „Nowiny”) oraz pojedynczy numer gazety warszawskiej „Deutsche Warschauer Zeitung”. Na drugą składają się obiekty kartograficzne: trzy mapy Śląska, jedna z XVIII i dwie z XIX wieku, mapa powiatu pszczyńskiego z początku dwudziestego stulecia oraz plan miasta Raciborza z około 1930 roku. Trzecia grupa to szeroko rozumiane dokumenty i druki okolicznościowe – akcydensy z XIX i pierwszej połowy XX wieku, w liczbie 42. Do osobnej kategorii należy zaliczyć rękopiśmienny kancjonał Lorenza Prokscha, księdza z parafii pw. św. Mikołaja w Raciborzu, wykonany w latach 30. i 40. XIX wieku. Niewątpliwie najcenniejszym zabytkiem papierowym z Muzeum w Raciborzu, jaki został poddany konserwacji w ciągu ostatnich pięciu lat, jest starodruk: *Biblia to iest kxięgi stharego y nowego zakonu...* zwana też *Biblią Leopolity* lub *Scharffenbergowską*. Jest to trzecie wydanie najstarszego, polskiego, drukowanego przekładu obu Testamentów, które ukazało się w 1577 roku w Krakowie².

Fot. 1. Biblia Leopolity, stan przed konserwacją

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2012 rok

■ 2 R. Pietkiewicz, *Pismo Święte w języku polskim w latach 1518–1638*, Wrocław 2002; E. Belcarzowa, *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopolity*, Kraków 2006; J. Picha, *Najcenniejsze drukowane polonika w Książnicy Cieszyńskiej – Biblia Leopolity i Biblia Brzeska*, [a@:] www.kc-cieszyn.pl/index.php/news,26, dostęp: 10.04.2015.

Egzemplarz z kolekcji raciborskiego muzeum przed konserwacją nosił ślady intensywnego i nie zawsze właściwego użytkowania. Karty były mocno zabrudzone, ze śladami różnorodnych zalań, resztek pokarmów, wosku, owadów, błota i atramentu. Papier w wielu miejscach został uszkodzony mechanicznie, występowały liczne przedarcia, ubytki, zmechanienie. Dodatkowo obrazu zniszczeń dopełniały skutki nieumiejętnych prób naprawy bloku *Biblii*, podczas których zszywano grupy kart na tzw. *okrętkę*, co utrudniało otwieranie księgi. Do wtórnej oprawy zastosowano deski różniące się formatem i konstrukcją. Okładka również znajdowała się w złym stanie, jedna jej część oraz skóra na grzbiecie była oderwana od bloku³.

Ciekawostką jest, że w opisywanym egzemplarzu brakuje kilku stron z tekstem. Ubytki te zostały uzupełnione kartami rękopiśmiennymi, prawdopodobnie w XVIII wieku. Prace konserwatorskie obejmowały:

- dezynfekcję obiektu;
- oczyszczanie wnętrza księgi w przegubie, usunięcie nagromadzonych zanieczyszczeń twardą miotłką i pędzlem;
- demontaż księgi – odmontowanie okuć, odłączenie na sucho oprawy od bloku, rozdzielenie bloku na składki, a te na pojedyncze karty, zastosowanie kompresów z gorącej wody w celu rozdzielenia sklejonnych kart;
- wstępne oczyszczanie mechaniczne powierzchni papieru;
- oczyszczanie chemiczne papieru – wykorzystano kąpiele w ciepłej wodzie;
- wzmocnienie strukturalne papieru 0,5% roztworem wodnym metylocelulozy;
- uzupełnienie ubytków i przedarc, mniejszych ręcznie, większych w maszynie do uzupełniania papieru; wykorzystano masę papierową w czterech różnych kolorach;
- prasowanie kart;
- zszywanie księgi zgodnie z pierwotną konstrukcją;
- uformowanie bloku – księgę zaokrąglono, uformowano oporek, następnie grzbiec wzmocniono klejem rybim, dokleiono bawełniane płóciennka wzmacniające oraz kapitałki;
- zamontowanie woreczka konserwatorskiego;

■ 3 Biblioteka Muzeum w Raciborzu (dalej: BMR): K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Biblia Leopoldy. Biblia Starożytnego i Nowego Testamentu. Kraków 1577 ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, Gostyń 2012, s. 4.

Fot. 2. Karty Biblii podczas oczyszczania

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2012 rok

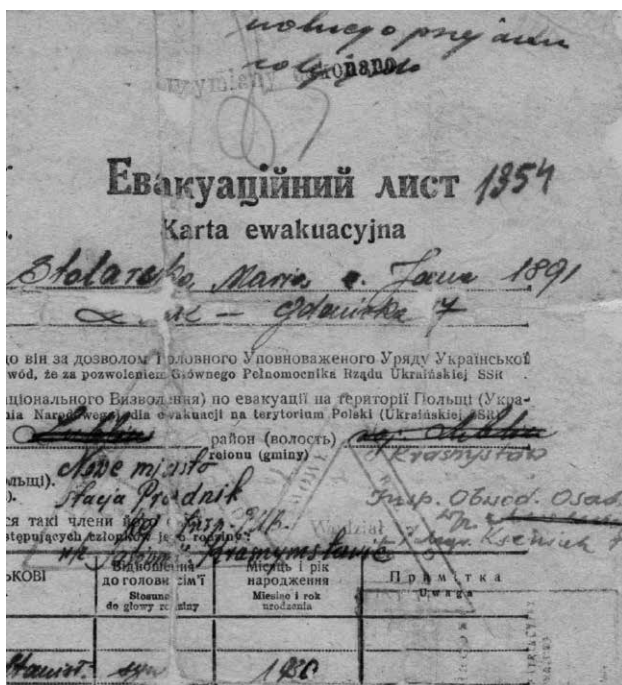

Fot. 3. Zszywanie bloku Biblii

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2012 rok

- konserwację skóry oprawy i stalowych zapinek wraz z rekonstrukcją brakujących elementów;
- oprawę książki z wykorzystaniem nowych okładzin z drewna dębowego;
- zabezpieczenie powierzchni skóry warstwą wosku pszczelego w oleju terpentynowym⁴.

Po konserwacji, która miała miejsce w 2012 roku, *Biblia* przechowywana jest w specjalnie przygotowanym dla niej pudle wykonanym z bezpiecznych, bezkwasowych materiałów. Od tamtego czasu była już dwukrotnie prezentowana na wystawach czasowych w raciborskiej placówce.

Fot. 4. Karta ewakuacyjna, fragment, stan po konserwacji

Fot. M. Krakowski, 2015 rok

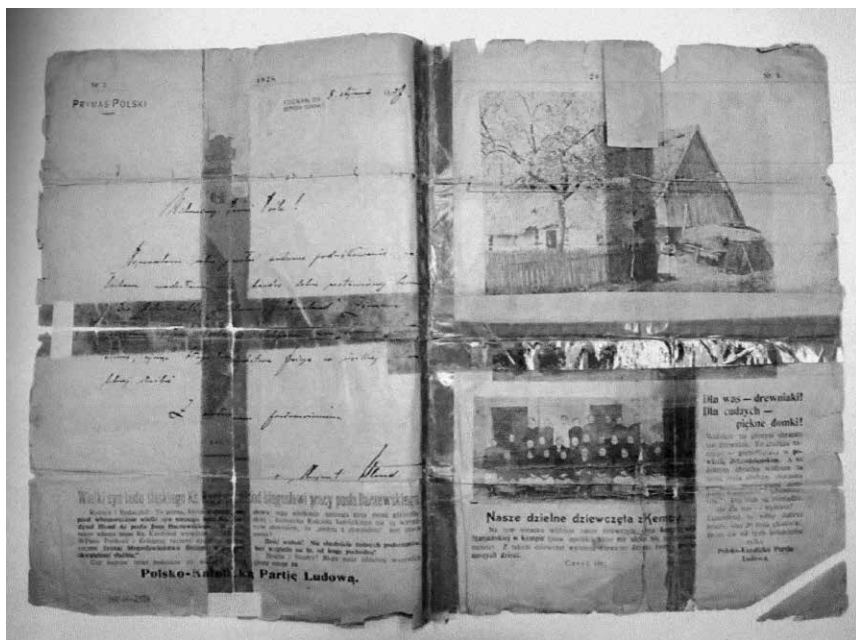
Najczęstszym problemem, z którym stykali się konserwatorzy współpracujący z Muzeum było zakwaszenie papieru, zjawisko szczególnie groźne dla druków z przełomu XIX i XX wieku. W przypadku niektórych czasopism wskaźnik odczynu pH papieru sięgał 4⁵. Jednak to nie jedyny

■ 4 Ibidem, s. 6–8.

5 BMR: K. Wawrzyniak-Lukaszewicz, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Zbiór zabytkowych gazet z zasobów Muzeum w Raciborzu, Gostyń 2010, s. 5.

poważny problem. Czasami kłopoty sprawia różnorodność stosowanych w danym dokumencie technik zapisu. W przypadku *Karty ewakuacyjnej*, wydanej przez Rząd Ukraińskiej SSR w grudniu 1944 roku, zastosowano ich siedem (różne atramenty i kredka) oraz sześć pieczętek tuszowych. Konserwacja w takim wypadku wymaga ostrożności przy stosowaniu kąpieli wodnych i, co z tym związane, konieczności przeprowadzenia prób odporności.

Innym problemem, który należy tu wymienić są próby „naprawy” obiektów przez ich dawnych właścicieli. W przypadku zabytków papierowych spotykamy najczęściej podklejania różnego rodzaju taśmami samoprzylepnymi, często klejem na bazie komponentów nieorganicznych. Na fotografii nr 5 zaprezentowano skutki takich działań na okolicznościowym druku – jednodniówce wyborczej z 1928 roku. Pomysłowość ludzka nie zna granic, wśród konserwowanych dokumentów zdarzały się podklejone od spodu taśmą służącą do izolacji przewodów elektrycznych⁶.

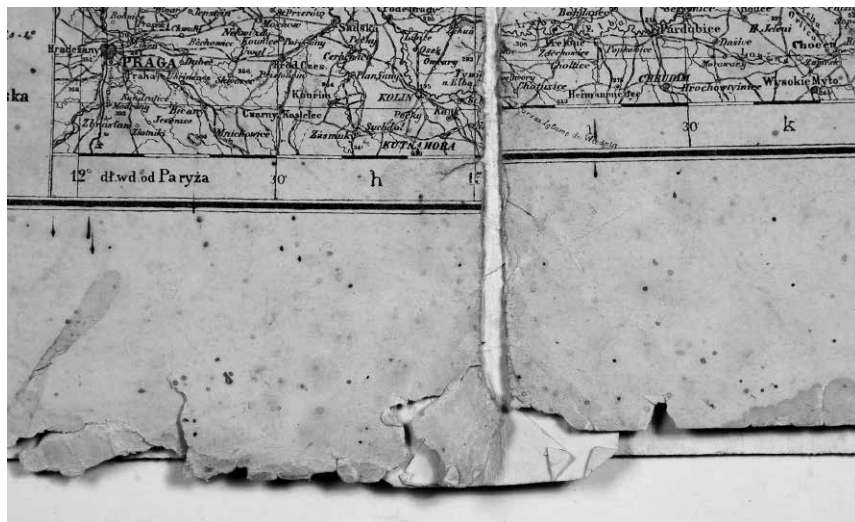

Fot. 5. Jednodniówka wyborcza, stan przed konserwacją

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2011 rok

■ 6 BMR: K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, Konserwacja zespołu 13 dokumentów z Działu Historii ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, Gostyń 2014, s. 52.

Kolejnym „grzechem” wobec zabytku popełnianym przez ich byłych właścicieli, powodującym konieczność działań konserwatorskich, jest niewłaściwe przechowywanie. Często leżał on długie lata na wolnym powietrzu, niczym niezabezpieczony, co skutkowało pokryciem go warstwą kurzu, brudem czy zanieczyszczeniami pozostawianymi przez owady. Przykładem tak zaniedbanego obiektu ze zbiorów Muzeum w Raciborzu była mapa *Brandenburgia. Szląsk i W. Ks. Poznańskie* wydana w 1824 roku w Norymberdze, której fragment znajduje się na fotografii nr 6.

Fot. 6. Fragment mapy, stan przed konserwacją

Fot. M. Krakowski, 2010 rok

Na powierzchni omawianej mapy dodatkowo pojawiły się drobne zmiany, zwyczajowo określane jako *foxingi*⁷. Wypada tu jeszcze nadmienić, że zdarzają się zabytki, które łączą wszystkie z wymienionych powyżej problemów konserwatorskich.

Muzeum zamierza kontynuować obecną politykę konserwatorską, w najbliższych latach planowane jest przekazanie do renowacji następujących zabytków papierowych. Wyznaczone zostały m.in. dalsze egzemplarze śląskich czasopism oraz cenne, XIX-wieczne źródło do historii Raciborza – rękopiśmienny dziennik Bernarda Lachmana, mistrza kowalskiego i radnego miejskiego.

■ 7 BMR: K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, Dokumentacja konserwatorska dwóch zabytkowych map MR-H-1114, MR-H-1830, ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, Gostyń 2010, s. 4.

Conservation of Paper Exhibits Belonging to the Department of History of the Museum in Racibórz in years 2010–2014

Currently the Department of History of the Museum in Racibórz have custody over almost 9,000 exhibits, roughly half of them are paper items. Among them there are a large group of documents and magazines from the late nineteenth and early twentieth century, when the quality of the raw materials used for printing was at a very low level. Many of them are made of acid paper which significantly decreases their durability. Care about their state of the exhibits' preservation has become one of the most urgent tasks of the Department in recent times.

In the years 2010–2014, 75 historic paper exhibits from the Department of History (documents, magazines, maps, old prints and other prints) were submitted to complete conservation. Some of the exhibits belonging to the said set have been presented in the following article. Those are for example: the old print of so-called *Biblia Leopolda*, the third edition of 1577, and a nineteenth-century map entitled: *Brandenburgia. Szląsk i W. Ks. Poznańskie*. On their examples, the author of the work discusses the most common problems that conservators encountered during their work.